

УДК94(477.54) — 058.12: 821.161.2-3

Квітка-Оснoв'яненко

DOI <https://doi.org/10.15407/nz2020.02.450>

«...АЖ У ЛИПЦІ»:
ПОБУТ СЛОБОЖАНСЬКОГО СЕЛА
ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХІХ ст.
В ОПОВІДАННІ
Г.Ф. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА
«САЛДАЦЬКИЙ ПАТРЕТ»

Наталя АКСЬОНОВА

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8876-2197>

кандидат історичних наук, доцент,

кафедра українознавства,

кафедра туристичного бізнесу та країнознавства,

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,

майдан Свободи, 4, 61022, м. Харків, Україна,

e-mail: ksyonova@karazin.ua

Андрій ДОМАНОВСЬКИЙ

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-8434-3374>

кандидат історичних наук, доцент,

кафедра українознавства,

кафедра історії стародавнього світу та середніх віків,

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,

майдан Свободи, 4, 61022, м. Харків, Україна,

e-mail: andriy.domanovsky@karazin.ua

Метою статті є реконструкція побуту слобожанського села Липці першої половини ХІХ ст. на підставі оповідання Г.Ф. Квітки-Оснoв'яненка «Салдацький патрет» та проведення мікроісторичного дослідження з відтворенням місця ярмаркування у цьому селі. Актуальність дослідження «Салдацького патрета» обумовлена уважним ставленням автора до деталей народного побуту, звичаїв, особливостей поведінки тощо. Локалізація дії оповідання у Липцях спричинена необхідністю описати прикордонну українську слободу, розташовану на межі українських та російських етнічних земель. Об'єктом дослідження є оповідання Г.Ф. Квітки-Оснoв'яненка «Салдацький патрет», предметом — низка сюжетів оповідання, ретельний аналіз яких дає змогу встановити численні етнографічні деталі, характерні для слобожанського ярмарку першої третини ХІХ ст.

Ключові слова: Г.Ф. Квітка-Оснoв'яненко, «Салдацький патрет», оповідання, етнографічне джерело, ярмарок, базар, торгівля, побут, Слобожанщина, слобода Липці, перша третина ХІХ ст.

Natalia Aksonova

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8876-2197>

Ph.D. of Sciences in History,

assistant professor Department of Ukrainian Studies;

assistant professor Department of Travel Business

Regional Studies

V.N. Karazin Kharkiv National University

4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine

e-mail: aksonova@karazin.ua

Andrii DOMANOVSKYI

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-8434-3374>

Ph.D. of Sciences in History,

assistant professor Department of Ukrainian Studies;

assistant professor of Ancient

and Medieval History Department

V.N. Karazin Kharkiv National University

4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine

e-mail: andriy.domanovsky@karazin.ua

«...EVEN IN LYPTSI»:

LIFE OF SLOBOZHANSKY VILLAGE

IN THE FIRST THIRD OF THE XIX CENTURY

IN THE STORY OF KVITKA-OSNOVYANENKO

«A SOLDIER'S PORTRAIT»

Introduction. The essay analyzes H.F. Kvitka-Osnovyanenko's short story «A Soldier's Portrait» («A Grunt's Portrait») as a source for the study of the ethnography and everyday life of the inhabitants of the *sloboda* of Lyptsi in the first half of the nineteenth century.

Problem Statement. The value of «A Soldier's Portrait» stems from the author's painstaking attention to the details of folk life, customs, peculiarities of behavior, and other facts. Lyptsi was chosen as the location of the story because the author needed to describe a Ukrainian frontier settlement positioned on the border between Ukrainian and Russian ethnic lands. Certain moments in the story may testify to his familiarity with local, purely Lyptsian details. On the other hand, the writer's description of a fair can be considered typical of the entire historical region of Sloboda Ukraine.

Methods. The article relies mainly on comparative-typological and historical-cultural approaches as well as elements of structural-typological and geographical methods of ethnology.

Results. The story contains a number of motives the careful analysis of which allows to establish numerous ethnographic details characteristic of a Sloboda Ukraine fair of the first third of the nineteenth century, such as the existence and organization of business in taverns, patterns of behavior of a soldier-*moskal*, gypsies/Roma, *chumaks* (long-distance overland carriers of goods), retail traders in various merchandise, and others.

Conclusion. Microhistorical research through the prism of a literary work allows us to look more closely at the problems of the daily life of the peasantry, to study fair customs and beliefs, and to outline the interconnections and ethnic interaction of different sections of the population. Kvitka-Osnovyanenko's realistic depiction of a Sloboda Ukraine fair in a large, prosperous settlement was to some extent typical of the region.

Keywords: H.F. Kvitka-Osnovyanenko, «A Soldier's Portrait» («A Grunt's Portrait»), short story, ethnographic source, fair, trade, everyday life, Sloboda Ukraine, *sloboda* of Lyptsi, first third of the nineteenth century.

Вступ. Яскравим прозовим твором нової української літератури є знамените гумористичне оповідання Григорія Федоровича Квітки-Основ'яненка (1778—1843 рр.) «Салдацький патрет», вперше видане 1833 р. у харківському літературному альманасі «Утренняя звезда» [1]. Наступного 1834 р. оповідання було в суттєво зміненому вигляді передруковане у першій книзі «Малороссийских повестей» [2; 3]. Саме цей другий варіант став класичним. За сюжетом дія розгортається довкола змалюваного «скутним малярем» Кузьмою Трохимовичем солдатського портрета у повен зріст, такого довершеного, що глядачі сприймають його за живого солдата. Довкола цього комічного засновку обертається дія, на нього нанизуються окремі епізоди, що відбуваються під час велелюдного ярмарку, описаного з численними деталями, глибоким знанням справи і, по суті, з натури. Цінність «Салдацького патрета», так само, як і інших кращих творів Г.Ф. Квітки-Основ'яненка, обумовлена, крім майстерного володіння словом, також уважним ставленням до навколишніх явищ, деталей народного побуту, звичаїв, особливостей поведінки тощо.

Обставини написання і публікації твору, використані автором художні прийоми тощо детально розглянуто у численних літературознавчих публікаціях [6; 7, с. 88—92; 8, с. 4—5; 9, с. 109—111; 10, с. 52—57; 11, с. 88—91; 12, с. 32—35; 13, с. 125—133; 14, с. 43, 59—60; 15, с. 178—179]. Особливості авторського мововжитку та відтворення у творі слобожанської говірки також стали об'єктом детального вивчення мовознавців [16].

Натомість історико-етнографічний контекст «Салдацького патрета» розглянув у науковій літературі побіжно Микола Сумцов, лише у ширшому контексті всього творчого спадку Г.Ф. Квітки-Основ'яненка [17; 18; 19]. Більш детально твори Григорія Федоровича в контексті їхньої етнографічної цінності були досліджені Оксаною Ятищук [20; 21; 22; 23]. Але саме цей твір не став об'єктом наукової етнографічної розвідки. На значенні доробку письменника для вивчення історії України застановлювались також Дмитро Багалій [24; 25, 26] та Антін Слюсарський [27], однак «Салдацький патрет» так само не був для них важливим.

З огляду на це варто проаналізувати обраний твір Г.Ф. Квітки-Основ'яненка й оцінити його як джере-

ло з історії побуту слобожанського села першої третини ХІХ ст., спробувати визначити рівень знань автора як про ярмаркову торгівлю на Слобідській Україні взагалі, так і з'ясувати джерела інформації про конкретний ярмарок у Липцях, описаний в оповіданні. *Об'єктом дослідження* є оповідання Г.Ф. Квітки-Основ'яненка «Салдацький патрет», *предметом дослідження* — низка сюжетів тексту оповідання, ретельний аналіз яких дає змогу встановити численні етнографічні деталі, характерні для слобожанського ярмарку першої третини ХІХ ст., зокрема наявність й особливості облаштування торгівлі у кабаках, особливості поведінки солдата-«москаля» і циганів/ромів, чумаків і торговців різними товарами тощо.

З методичної точки зору з метою дослідження особливостей ярмаркового побуту та традицій на Слобідській Україні слід звернути увагу на науковий доробок Вікторії Юрченко, попри те, що хронологічно дослідниця зосередилась на другій половині ХІХ — початку ХХ століття, а не на першій третині ХІХ ст., яка цікавить нас у цьому дослідженні [28; 29; 30].

Метою роботи є реконструкція побуту слобожанського села Липці першої половини ХІХ ст. на підставі оповідання Г.Ф. Квітки-Основ'яненка «Салдацький патрет» та проведення мікроісторичного дослідження з відтворенням місця ярмаркування у цьому селі.

Завдання дослідження полягає у визначенні того, чи дійсно Григорій Квітка-Основ'яненко на власні очі бачив ярмарок у Липцях, чи був він знайомий з самим селом та його мешканцями, чи містить оповідання реальні сцени слобожанського побуту. Вирішення цих завдань актуалізується браком історичних джерел, що містять відомості про побут українців і, зокрема, слобожан, на початку ХІХ століття. Проблематика дослідження поширюється також у науково-популярну площину, оскільки наявна шкільна програма вимагає ознайомлення учнів з історією повсякдення українців і регіональними особливостями в різних історичних періодах. Перше ретельне дослідження оповідання як історичного джерела та зіставлення наявної у ньому інформації з історичними територіально-регіональними реаліями стане у нагоді під час подальших розвідок з історичної антропології та історії повсякдення.

Основна частина. Місцем дії оповідання «Салдацький патрет» є Слобожанщина, а точніше —

слобода Липці Харківського повіту. Читачеві Липці зображуються віддаленими від його уявного місця замешкання головного персонажа, висловлюється сумнів щодо того, що ті Липці йому добре відомі: «... коли хто зна — аж у Липці», — зауважує письменник. Звідки ж дивиться на Липці письменник і його читачі? О.І. Гончар зауважує, що оповідання «подано у формі розповіді харківського (чи прихарківського) старожила-очевидця» [13, с. 131]. Можна впевнено стверджувати, що оповідач справді походить звідкись зі Слобожанщини — з Харкова чи, скоріше, з якогось села на Слобідщині. За висловом маляра Кузьми Трохимовича оповідач був людиною, що не цуралася знайти підробітку — «в нас у селі зеленів нову дзвіницю». Крім того, Г.Ф. Квітка-Основ'яненко зазначає, що «богомаз» Кузьма Трохимович був «родом — коли чували — з Борисівки, Курської губернії». Йдеться про відоме село Борисівка Белгородського повіту Курської губернії, що уславилося своїми іконописцями-малярами [31; 32]. Докладно про це повідомляє в оповіданні й Григорій Федорович: «а у тій слободі щонайлуччі богомази, іконописці й усякії маляри; так і він-то відтіля родом був». Між Борисівкою і Липцями доволі значна відстань, яка визначається автором словосполученням «аж у Липці». І точно вже не з Борисівки споглядає події читач — це село для нього таке ж далеке, як і Липці: про Борисівку оповідач зауважує — «коли чували», про Липці — «коли хто зна». Коли ж автор називає інші населені пункти Слобожанщини, то не робить таких уточнень, бо вони мають бути читачеві добре відомі: «з борошном поприїжджали то з Деркачів, то з Вільшаної, та були аж із Коломака». Коломак, як бачимо, Квітка вважає дуже віддаленим від Липців населеним пунктом, тоді як Деркачі чи Вільшана є порівняно близькими. Згадує він і про Водолагу, що дійсно була значним центром гончарства — «тут з Водолаги горшки, кахлі, миски, покришки, глечики, кухлики...». Примітно, що усі види гончарної продукції перелічені письменником фіксуються у водолазьких гончарів і в більш пізній час [33; 34, с. 73].

Точніша локалізація місця перебування читача / слухача не є визначальною для сприйняття твору. Однак чи можемо ми сказати те саме про місце дії? Чиє для Г.Ф. Квітки-Основ'яненка важливо по-

містити дію твору саме у Липці? Судячи з тексту оповідання, це обумовлено необхідністю описати прикордонну українську слободу, розташовану на межі українських та російських етнічних земель. Справді, Липці як прикордонне українське село пасують для цього якнайкраще. Маємо низку текстів російських мандрівників, які, їдучі з Білгорода до Харкова, визначали саме цей населений пункт як перше значне суто українське поселення на їхньому шляху. Про це згадують Василь Зуєв (1781 р.) [35, с. 183—185], Павло Сумароков (1802 р.) [36, с. 45], Іван Долгоруков (1810 р.) [37, с. 464; про ці подорожні записки див.: 38, с. 35—36, 37—39; 39, с. 64, 65]. Василь Зуєв, до речі, лишив цікаве повідомлення про існування у Липцях мінової торгівлі, детально описавши те, що бачив на власні очі під час недільного торгу в слободі 22 серпня 1781 р. [40, с. 139—140; 41, с. 358; 30, с. 120; загалом про ярмаркову торгівлю на Слобожанщині у XVIII — першій половині XIX ст. див.: 40, с. 136—142; 41, с. 353—358; 42, с. 188—191; 43, с. 73—74, 44, с. 64—65].

Уміщення дії у контекст такої пограничної слободи необхідне авторові з кількох причин. Насамперед слід зазначити, що письменникові потрібно було описати великий ярмарок, віддалений від читача тексту/слухача оповіді, але, тим не менш, добре йому відомий. Липці видавались для цього якнайкращим взірцем. Ми можемо це підтвердити інформацією про місцеві ярмарки, що потрапила до значної кількості відносно близьких до часу дії оповідання джерел [45, с. 203; 46, с. 219; 47, с. 97; 48, с. 106; 49, с. 109]. Отже, факт існування ярмарку в Липцях був добре відомий місцевим мешканцям.

Квітці важливо також помістити «салдацький патрет» у середовище, добре знайоме із «салдатами», чи, як їх ще називали на початку XIX ст. «москалями». Вочевидь, Липці надавалися для цього якнайкращим наближеним до російських етнічних земель місцем, де усі добрі знайомі з солдатами. Здається, саме про Липці, чи звичай якогось сусіднього села пише в своєму листі до дружини Вісаріон Белінський, який подорожував з Курська до Харкова: «Верст за 30 до Харькова я увидел Малороссию, хотя еще и перемешанную с грязным москальством. Избы хохлов похожи на домики фермеров — чистота и красивость неописанные. Вообрази, что малороссийский борщ есть не что

иное, как зеленый суп (только с курицею или бараниною и заправленный салом), а о борще с сосисками и ветчиною хохлы и понятия не имеют. Суп этот они готовят превкусно и донельзя чисто. И это мужики! Другие лица, смотрят иначе. Дети очень милы, тогда как на русских смотреть нельзя — хуже и гаже свиной» [50].

Вибір місця дії був обумовлений логікою художника Кузьми Трохимовича, який, добираючи ярмарок, хотів перевірити реакцію його відвідувачів на «салдацький патрет»: «Коли будуть його жахатись і лякатись, тоді певно: бери, Кузьмо, гроші; коли ж огудять, то ще підправлятиму, аж поки до кінця доведу». Отже, Липці були тим місцем, де повинні були, на думку «маляра», добре вже знати, яким має бути на вигляд справжній «салдат». Справді, далі у тексті згадується, що, зауваживши здалеку «патрет», місцеві дівчата хочуть розпитати «салдату» «чи тут проходом, чи постоем?». Отже, вони вже неодноразово раніше не тільки бачили солдатів у своїй слободі, але й спілкувалися з ними.

Г.Ф. Квітці-Основ'яненкові важливо описати ставлення до «патрета» представників обох етносів, він кепкує як з росіян, так і з українців. У двох епізодах описується взаємодія із портретом росіян, причому кожного разу це робиться з уведенням до оповіді додаткових комічних епізодів, не пов'язаних із головною сюжетною лінією. Найперше з «патретом» починає розмовляти як із живим солдатом «москальча»-«підтовкачка», що мав закликати відвідувачів до кабака. Згадка про кабака важлива для автора задля введення як першого комічного епізоду головної сюжетної лінії, так і для першого епізоду відступу, в якому кільканадцятьма влучними реченнями описуються порядки, поширені в облаштованих по вкраїнських слободах на російський лад кабаках. Вибір Липців як місця дії так само важливий тут з огляду на межове розташування слободи. Письменнику важливо наголосити, що тут вже (можливо, найперше по всій Слобожанщині) з'явилося нове для місцевої спільноти явище — кабаки: «Гай, гай! Вже і в Липцях завелися кабаки, неначе — нехай бог милує — у Расєї». Г.Ф. Квітка яскраво описує заведені у кабаках порядки, прагнення кабатчика будь-що «заробить копійку», обдурюючи «нашого братчика». «Оттака-то їх московська віра, щоб зі всякого зідрати», — підсумовує письменник.

Важливою в історичному контексті є згадка про «відкупщиків»: «Общество нас так прикрутило, щоб, бач, відкупщик за нас, хто не здужа, зносив гроші у подушне». Це речення не привернуло належної уваги коментаторів в академічному виданні, які пояснили читачам лише термін «подушне»: «у дореволюційній Росії — податок державі, поміщикаві» [4, с. 454]. Натомість незрозумілим залишається, хто такий «відкупщик», чому саме він вносить «за нас, хто не здужа» «гроші у подушне» і чому це відбувається саме тому, що «общество нас так прикрутило». Тим часом за одним принагідним реченням відчитуємо у Г.Ф. Квітки-Основ'яненка важливе соціальне явище у тогочасному житті Слобідської України. Відкупщик — особа, яка наперед сплатила державі відповідні податки з місцевого населення за певний термін (півроку, рік, кілька років) на майбутнє і, таким чином, здобула на відповідний термін право отримувати ці державні податки у відповідному регіоні на свою користь. Зазвичай при цьому побори відкупщиків значно перевищували ті суми, які потрібно було сплатити державі, численними були зловживання тощо. Як зазначив Дмитро Чалий щодо цього явища: «різні п'явки, спекулянти вносять в казну податки за народ, а потім обдурюють і експлуатують його, скільки і як хочуть» [9, с. 111]. Квітка натякає, що зазвичай відкупщики були євреями, хоча й робить це дещо завуальовано: «так узявсь не з справжніх відкупщиків, а ... знайшовсь із наших, хрещених людей, що уступив у їх віру та, як той Юда, узявсь держать і Липці, і другії слободи на московський лад; і вже в них не шинок зоветься, а кабака, і там вже уся московська натура».

Крім того, під відкупом могло, судячи з контексту, матися на увазі здобуття утримувачами кабаків, в обмін на сплату подушного, монопольного права на торгівлю горілчаними напоями у межах слободи, а чи й усієї волості за рішенням селянського сходу. Саме рішення селянського сходу, швидше за все, маєтись на увазі під словами «общество нас так прикрутило». Слівце «прикрутило», ймовірно, означає тут «вирішило», «ухвалило», «встановило», а під «обществом» маєтись на увазі сільська громада. Принаймні, маємо щодо Липців повідомлення у газеті «Южний Край» про торги на право торгівлі горілчаними виробами у слободі на наступний

1895 р. Торги ці відбувались у присутності сільського сходу у волосному правлінні, переможець здобував монопольне право на торгівлю у межах Липців впродовж року, за що сплачував певну суму, яка, як зазначається у газетному повідомленні, повністю скеровувалась на сплату податків [46]. Попри понад півстолітній відтинок часу, що віддаляє повідомлення «Южного Края» від «Салдацького патрета», можемо припустити, що описана газетою практика могла існувати й у першій третині ХІХ століття.

Другим самостійним епізодом оповідання, для якого важливою є наявність у слободі росіян, є сюжет зі справжнім солдатом-«москалем» — спритним вправним крадієм і метким напористим горлопаном. Заскочений на гарячому він не лише не визнає своєї провини, але й примудряється звинуватити нерозторопних селян і витребувати з них компенсацію «на вичистку та за праходку». Коментуючи цей епізод, Юрій Шевельов зазначав, що він є символом «усієї російської колоніальної політики, зокрема і щодо України: спочатку «визволяють» те, що погано лежить, а потім за це обдирають!» [52; 14, с. 60]. Отже, вибір саме Липців обумовлений для Г.Ф. Квітки-Основ'яненка необхідністю помістити дію в українське село, але у таке, яке знало вже помітного впливу з боку сусідів-росіян. При цьому одним із художніх завдань письменника є протиставлення «хохлів» і «москалів» з метою виведення типових рис обох народів.

Опис непосредньо базарного торгу в «Салдацькому патреті» надзвичайно реалістичний і сповнений численними етнографічними деталями, окремі з яких потребують спеціального розкриття. За словами Олексія Гончара, в оповіданні «змальовано живу, правдиву картину тогочасного життя, побуту, подано, зокрема, барвисту картину ярмарку» [13, с. 127].

Ця картина постає для нас неоціненним етнографічним джерелом. На етнографічність художніх творів Г.Ф. Квітки-Основ'яненка неодноразово наголошували дослідники [23], саме він дає нам уявлення про найдрібніші риси побуту слобожан, якими довгий час нехтували професійні етологи.

Унікальним із усіх свідчень щодо звичаїв на ярмарку є опис дій торговки під час обрання місця під торг. Зазначимо, що наразі колишній торг у селі незабудований і обсяг його вражає. Розглянемо цей епі-

зод детальніше. Перед читачем постає цілий магічний обряд: «Явдоха й узяла з чужої коробки паляницю, стала на сход сонця, тричі перехрестилась та й покотила паляницю навпаки сонця». Перекупка займає найвдаліше місце для торгів — «де паляниця впала, так сама з своїм товаром сіла, а молодий розсадила, де якій як по черзі припало, а чергу зробила сама ж таки Явдоха: які були побагатілі, так до себе ближче, а бідну на товар, так на самий хвіст, у куток, де й школяр, що з малими грішми купує самий дешевий товар, її не знайде». Колупайчиха є головою перекупок неспроста, бо люди вірять у її надздібності до магії та здатність щось надсилати: «або свиня бублики похвата, або собака олію вип'є, або п'яний поточиться та коробку переверне, а вже даром не пройде». Григорій Федорович хвацько насміхається над цими торговками, що намагаються навіть у дріб'язку мати для себе вигоду «бублейниці, палянишниці і ті, що кухликами пишно, а ложками олію продають».

Ярмаркування на Слобожанщині, безумовно, ніяк не могло обійтися без торговельних операцій, пов'язаних з ромським населенням, що, по суті, переміщалося від ярмарку до ярмарку таборами і виживало за рахунок перепродажу старих коней. Попри розповсюдженість на терені українських земель ромської спільноти, етнографічні дослідження їхньої діяльності поодинокі [53]. Роми не могли під час кочування обходитися без менджування кіньми — вони обмінювали слабких виснажених коней на більш гарних, адже кочове життя без гарного прокорму виснажувало тварин [28, с. 121].

Торговельна обгородка описується в оповіданні як колективне дійство усього циганського табору — «той божиться, другий суне тобі у руку обороть з шакою, третій тягне з твоєї кишені хустку, де гаманець з грошами зав'язаний, а сей вже й здачі дає, та усі гуртом волочуть тебе під ятку могоричі запивати». Свідчення Г.Ф. Квітки-Основ'яненка про розпивання горілки циганами/ромами за рахунок покупця як факту закінчення торгів шакапи постає перед нами як пересічне явище. Головною особливістю розпивання могоричу під час продажу/купівлі худоби було вирішення, хто ставить могорич під час рукобиття [54]. Могорич завершував і скріплював торговельну угоду, а також виконував очисну роль, особливо при продажу худоби [28, с. 120].

Прикметним і характерним для побуту українського села видається також сюжет із чумаком, який пропиває гроші після виторгу солі — «не мішай йому! Він гуля! У в одній руці пляшка, а у другій чарка». Така поведінка була настільки поширеною серед чумаків, що фіксується багатьма джерелами. Ставлення чумака Шпоня до його оточення межує з дитячою безпосередністю та грайливістю — «стане хлюпатися у дьогтеві, як мала дитина у калюжі. Що то, як чоловік у щасті та у радості! Чого то він не видума? Нічого не жалує і ні об чім не жалкує!» Нестримність до веселощів і певну безтурботність чумаків підтримував чумацький звичай відшкодовувати своїм товаришам збитки [53].

Крізь призму ярмарку автор усебічно розглядає побут українського села. Безумовно прозорим є натяк Григорія Федоровича про те, з якою метою дівчата приходили на ярмарки — не торгуватися, а себе показати «усе піджидали, щоб порідшало народу на місці; а то, як у тісноті, так думали, що їх не так і розглядають». Це безпосередньо перегукується з традиціями влаштовувати так звані «дівочі ярмарки», адже саме ярмарки були важливою ланкою налагодження контакту між парубками і дівчатами [28, с. 122]. Саме з метою залицяння з'являються на ярмарку і ватаги парубків.

Торг в Липцях настільки поважний, що містить не тільки крам, а пропонує поласувати готовою їжею — «бублики, буханці, горохвяники, гречаники; носили у ночовочках печеню, шматками покраяну: на скільки тобі треба, на стільки й бери». Різновиди ярмаркового харчування та напоїв проаналізовані в монографії Віталіни Юрченко «Ярмарок в системі традиційної культури українців (друга половина ХІХ — початок ХХ ст.)» [55]. Прикметно, що українськими стравами у Липцях торгує росіянин, вигукуючи «гречишники гарячі». Скоріше за все він намагається розпродати перекуплений товар, бо продає «стовпці» — печиво з гречаного борошна у вигляді перекинутої склянки [56]. Це печиво — поширена українська страва, не притаманна росіянам.

Але особливої уваги потребує детальний опис торгівлі сластями у «Салдацькому партреті» «сластятонниця з грубокою: тільки спитай, на скільки тобі треба сластятоних, так живо підніме пелену та й зніме стару онучу, що нею горщик з тістом накритий, щоб, знаєте, тісто на холоді не прости-

вало, і з тим під пеленою у себе держить; от пальці послине, щоб тісто не приставало, то й вищипне тіста, та на сковороду у в олію — аж шкварчить! — та зараз і пряжить, і подає, а вже на олію не скупиться, бо так з пальців і тече, тільки знай обсмоктує». Ці солодощі добре описані Миколою Сумцовим і, скоріше за все, побутовали на усіх слобожанських ярмарках [57]. Описана страва не зникла із вжитку українців, а ось назву загубила — пухка пампушка посипана цукровою пудрою або полита медом тепер називається пончиком. Потрібно зазначити, що «Салдацький патрет» неодноразово використовувався в етнографічній літературі з дослідження народного харчування [58; 59; 60].

Автор надто детально зображує усі товари, якими багатий ярмарок у Липцях: «А там купами капуста, буряки, морква огородня — а хатньої наші жінки не продають, держать про нужду на нашу голову — цур їй! Тут же був хрін, ріпа, картохлі, що вже швидко хліб святий з світу божого зженуть». Треба зазначити пророчі слова щодо картоплі, що стала заміником хліба для українських селян та іронічність Квітки-Основ'яненка, щодо жіночих торгів і сварок. Хатня морква — це вислів, що позначає сварку між чоловіком і жінкою [61, с. 803].

Насамкінець слід зауважити, що деякі моменти можуть свідчити про знання письменником і суто місцевих деталей. Зокрема, не випадково видається згадка про походження художника Кузьми Трохимовича з села Борисівки Курської губернії. Так само важливим є і вуличне прізвисько верховоди бублейниць Явдохи — Колупайчиха, позаяк поряд із Липцями було розташоване сусіднє село Липецької волості, яке мало назву Колупайка. Відомо також, що Липці були знаним на Слобожанщині осередком чоботарського виробництва [62, с. 159]. Чи не було це важливим для письменника з огляду на те, що саме чоботи солдата стали деталлю, яка потребувала виправлення, і саме місцевий липецький ремісник швець-чоботар Терешко звернув увагу на те, що їх на «патреті» зображено неправильно?

З другого боку, інші суто липецькі ознаки в описі ярмарку відсутні — він швидше типовий для всієї Слобожанщини. Розглянемо час дії, зазначений в оповіданні — «се, знаєте, було об перших п'ятінках, так вже зорі холодні були», Кузьма Трохимович «насунув шапку по самий ніс, та й ру-

кавички достав». Тобто мова йде про свято Параскеви П'ятниці. Загалом свято Параскеви святкують 4 рази на рік — 2 квітня, 8 серпня, 27 жовтня і 10 листопада. Її образ зазвичай сплітається з образом Богородиці і продовжує цикл, пов'язаний зі святами Покрови пресвятої Богородиці [63, с. 42]. Значимо, що тут йдеться про свято Параскеви Сербської (14 жовтня за старим, 27 за новим стилем). У цей день починаються морози і тому, за наказом «Параска зубами ляска». До того ж тепло одягнена і ще одна героїня оповідання Колупайчиха — на ній «кожух білих смушків під тяжиною і бабаком обложений», головний товар, який панує на ярмарку — груші «та і на возах груші, і в мішках груші, і купами груші: прийди, торгуй скільки тобі треба, та з якої хоч купи і скільки хоч куштууй, ніхто тобі не поборонить». Більшість персонажів вдягнути у юпки — тобто верхній теплий одяг з рукавами, але без коміра. Перед нами типова картина ярмаркування кінця жовтня — саме цей час є ідеальним для торговельних операцій зі збіжжям по закінченню нагальних сільськогосподарських робіт.

Натомість з численних джерел відомо, що традиційні ярмарки у Липцях відбувались чотири рази на рік — 9 травня, 29 червня, 1 вересня, 6 грудня [45, с. 203; 46, с. 219; 47, с. 97; 48, с. 106; 49, с. 109]. Тобто йдеться навіть не про великий ярмарок, а базарний день в слободі Липці, треба звернути увагу також на те, що п'ятниці зазвичай і були базарними днями, бо саме Параскева П'ятниця і була покровителькою торгів [64, с. 120]. Квітка-Основ'яненко образно поєднує час торгів з міфологічним простором такого собі уявного ярмарку. Усі персонажі та дії на ньому узагальнені й, немов би, стосуються усієї Слобожанщини.

Так само варто звернути увагу на те, що вся описана в оповіданні торгівля відбувається за гроші, Г.Ф. Квітка-Основ'яненко не згадує про мінову торгівлю в Липцях, описану Василем Зуєвим. Цей факт дає змогу зробити низку різноскерованих припущень. По-перше, письменник, швидше за все, не читав подорожніх записок Зуєва, інакше б не пройшов повз колоритний опис міни «з переводом». По-друге, можливо сталися суттєві зміни у місцевій торгівлі за час між записками Василя Зуєва (1781 р.) і написанням «Салдацького патрета» (1833 р.), внаслідок яких міна зникла чи, принаймні, була витіс-

нена у торговельних оборудках. По-третє, Квітка, швидше за все, описує типовий харківський ярмарок, добре йому відомий і більший за липецький, а на міському ярмаркові мінова торгівля не могла бути, на наш погляд, такою само поширеною, як на селі. Отже, письменник описує не так суто липецький, як типовий слобідський ярмарок, «таки такий ярмарок, що неначе у Харкові об пречистій: усякого товару, якого тільки подумаєш, усе є».

Скоріше за все, слобожани довгий час дотримувалися мінової торгівлі, але в ХІХ столітті через інфляцію грошової маси стало більше і селяни почали користуватися грошовим еквівалентом. Але сама мінова торгівля була настільки поширеною на Слобожанщині, що можливо Квітка-Основ'яненко навіть не виділяв її в окремий вид торгівлі. Про існування мінової торгівлі у слобожан навіть наприкінці ХІХ століття свідчить нарис Івана Шаровкіна [65].

Висновки. Таким чином, нема жодних сумнівів у тому, що наведений Г.Ф. Квіткою-Основ'яненком реалістичний опис слобожанського ярмарку у великій багатій слободі був, за винятком локальних особливостей, до певної міри типовим для Слобожанщини першої третини ХІХ ст. Як влучно зазначає Євгенія Вербицька, головне у творі Г.Ф. Квітки-Основ'яненка — «це талановито намальована картина ярмарку на Україні початку ХІХ століття, сповнена зорових, слухових образів, багатства життєвих фарб, галасу, руху» [7, с. 92]. Письменник у цьому своєму оповіданні чимось подібний до свого персонажа — «скупого» художника. Достовірно змалювавши типовий слобожанський ярмарок першої третини ХІХ ст., він недогледів хіба якої дрібної деталі, притаманної винятково Липцям. Вказавши на цей недогляд, замовкаємо, пам'ятаючи приказку, якою маляр Кузьма Трофимович зрізав критика, що взявся судити далі обмеженого кола своїх фахових знань.

1. Основ'яненко Грыцько. Салдацький патрет. Побрехенька Утренняя звезда. Собрание статей в стихах и прозе. Книжка 2. Харьков, 1833. С. 9—43.
2. Основ'яненко Грыцько. Салдацький патрет. Побрехенька Малороссийские повести. Рассказываемые Грыцьком Основьяненком. Кн. первая. Москва, 1834. С. 5—59.
3. Основ'яненко Грыцько. Салдацький патрет. Побрехенька Малороссийские повести. Рассказываемые Грыцьком Основьяненком. Кн. I-я. Харьков, 1841. С. 5—60.

4. Квітка-Основ'яненко Г.Ф. Салдацький патрет. Побреженька. *Квітка-Основ'яненко Г.Ф. Зібрання творів у восьми томах*. Т. 3. Прозові твори. Київ, 1969. С. 417—429.
5. Квітка-Основ'яненко Г.Ф. Салдацький патрет. Латинська побреженька, по нашому розказана. *Квітка-Основ'яненко Г.Ф. Зібрання творів: у семи томах*. Т. 3. Прозові твори. Київ, 1981. С. 7—20; примітки С. 452—455.
6. Возняк М. Григорій Квітка-Основ'яненко. Життя і творчість. Київ, 1946. 96 с.
7. Вербицька Є.Г. Григорій Федорович Квітка-Основ'яненко. *Нарис життя і творчості*. Харків, 1957. 132 с.
8. Зубков С. Зачинатель нової української прози. *Квітка-Основ'яненко Г. Салдацький патрет*. Київ: Держ. вид-во дит. літ-ри УРСР, 1961. С. 3—8.
9. Чалий Д. Г.Ф. Квітка-Основ'яненко (Творчість). Київ, 1962. 208 с.
10. Гончар О.І. Григорій Квітка-Основ'яненко. *Літературний портрет*. Київ, 1964. 148 с.
11. Вербицька Є.Г. Г.Ф. Квітка-Основ'яненко (життя і творчість). Харків, 1968. 156 с.
12. Походзіло М.У. Г.Ф. Квітка-Основ'яненко. *Життя і творчість*: Посібник для вчителів. Київ, 1968. 140 с.
13. Гончар О.І. Григорій Квітка-Основ'яненко. *Життя і творчість*. Київ, 1969. 366 с.
14. Сулима-Блохин О. Квітка і Куліш — основоположники української новели. Мюнхен, 1969. 104 с.
15. Зубков С.Д. Григорій Квітка-Основ'яненко: *Життя і творчість*. Київ, 1978. 368 с.
16. Дудка О.О. Наголос іменників жіночого роду в акцентованих творах Г.Ф. Квітки-Основ'яненка за редакцією О.О. Потебні (на матеріалі оповідання «Салдацький патрет»). *Вісник Харківського університету. Серія Філологія: Традиції Харківської філологічної школи. До 100-річчя від дня народження М.Ф. Наконечного*. Харків, 2000. № 491. С. 117—123.
17. Сумцов Н.Ф. Квітка как этнограф. *Киевская старина. Ежемесячный исторический журнал*. 1893. Т. 2. С. 190—214.
18. Сумцов Н.Ф. Из этнографических экскурсий. IX. Ласоци. *Южный Край*. Среда 2 (15) января 1902. № 7245. С. 2.
19. Сумцов Н.Ф. Слободско-украинское дворянство в произведениях Г.Ф. Квитки. *Киевская старина. Ежемесячный исторический журнал*. 1884. Кн. 6. С. 201—209.
20. Ятищук О.В. Г.Ф. Квітка-Основ'яненко як етнограф. *Етнос, культура, нація: матеріали міжнародної наукової конференції Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Рильського НАН України*. Дрогобич, 1999. С. 57—62.
21. Ятищук О.В. *Григорій Квітка-Основ'яненко в духовній історії України*. Тернопіль, 2003. 176 с.
22. Ятищук О.В. *Побут та звичаї українського народу в творчості Г.Ф. Квітки-Основ'яненка*: автореф. дис. ... канд. іст. наук. Спеціальність: 07.00.05. Етнологія. Львів, 2009. 18 с.
23. Ятищук О. Художній текст як етнографічне джерело. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Історія. Тернопіль: Видавництво ТНПУ імені В. Гнатюка, 2014. Вип. 1. Ч. 1. С. 209—214.
24. Багалей Д.И. Исторические повести и статьи Квитки. *Киевская старина. Ежемесячный исторический журнал*. 1893. № 8. С. 215—244.
25. Багалей Д.И. Исторические повести и статьи Гр. Фед. Квитки (к 50-летию со дня его кончины). *Багалей Д.И. Заметки и материалы по истории Слободской Украины*. Харьков, 1893. С. 46—56.
26. Багалей Д. Г.Ф. Квітка-Основ'яненко і його доба (Сторінка з історії української культури). *Квітка-Основ'яненко. Збірник на 150-річчя народження. 1778—1928*. Харків: Український Робітник, 1929. С. 147—173.
27. Слюсарський А.Г. Питання історії України в творах Г.Ф. Квітки-Основ'яненка. *Питання історії народів СРСР*. 1972. Вип. 14. С. 140—146.
28. Юрченко В. Народні звичаї на ярмарках України у другій половині XIX — на початку XX століття. *Етнічна історія народів Європи*. Київ, 2008. Вип. 24. С. 119—125.
29. Юрченко В.О. *Ярмарок в системі традиційної культури українців (друга половина XIX — початок XX ст.)*: автореф. дис. ... канд. іст. наук. Спеціальність: 07.00.05. Етнологія. Київ, 2009. 19 с.
30. Юрченко В. Народні звичаї на ярмарках Слобідської України. *Народна творчість та етнологія*. 2017. № 5. С. 84—85.
31. Шереметев С.Д. Борисовка. *Русский архив*, 1892. Кн. 3. Вып. 10. С. 199—203.
32. *Українська ікона: Слобода Борисівка кінця XIX — початку XX століть*: альбом. Автор проекту, упорядник ієродиякон Януарій (Гончар), автор тексту В'ячеслав Шуліка. Київ: Майстер Книг, 2019. 660 с.
33. Метка Л. Гончарство Слобідської України у другій половині XIX — першій половині XX століття: асортимент та збут виробів. *Етнічна історія народів Європи*. Київ, 2010. Вип. 33. С. 27—32.
34. Маслов М.П. З історії розвитку народної творчості на Слобожанщині. Гончарство. *Муравський шлях'2000. Матеріали фольклорно-етнографічної експедиції*. Харків: Регіон-інформ, 2000. С. 66—79.
35. Зуев В.Ф. Путешественные записки Василья Зуева от С. Петербурга до Херсона в 1781 и 1782 году. Санкт-Петербург: при Императорской Акад. наук, 1787. [2], 273. [1] с.
36. Сумароков П.И. Досуги кримського судьи, или Второе путешествие в Тавриду: в 2 ч. Санкт-Петербург, 1803. Ч. 1. [8]. 226 с.
37. Долгоруков И.М. Славны бубны за горами, или путешествие моё кое-куда 1810 года. Москва, 1870. [2], VII, [1], 355. [1] с.

38. Сиповський В. *Україна в російському письменстві*. Ч. 1 (1801—1850 рр.). Київ, 1928. 460 с. (Збірник історико-філологічного відділу, № 58).
39. Січинський В. *Чужинці про Україну*. Львів, 1991. 96 с.
40. Багалій Д.І. *Історія Слобідської України*. Передмова, коментар В.В. Кравченка. Харків, 1993. 256 с.
41. Слюсарський А.Г. *Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII—XVIII вв.* Харьков, 1964. 460 с.
42. Слюсарський А.Г. *Слобідська Україна. Історичний нарис. XVII—XVIII ст.* Харків, 1954. 280 с.
43. Танцюра В.І., Пересада О.О. *Історія Слобідської України: навчальний посібник*. Харків, 2016. 304 с.
44. Чорний Д.М. *Історія Слобідської України: підручник*. Харків, 2016. 264 с.
45. Описание слободско-украинских городов и местечек, доставленные в Екатерининскую Комиссию для составления проекта нового уложения 1767 г. *Багалей Д.И. Материалы для истории колонизации и быта Харьковской и отчасти Курской и Воронежской губ.* Харьков, 1890. С. 196—216.
46. Описание городов и знатных местечек в провинциях Слободской губернии в 1767—1773 годах. *Багалей Д.И. Материалы для истории колонизации и быта Харьковской и отчасти Курской и Воронежской губ.* Харьков, 1890. С. 216—294.
47. Топографічний опис Харківського намісництва 1785 року. *Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст.: Описово-статистичні джерела*. АНУРСР. Археогр. комісія та ін. Упоряд. В.О. Пірко, О.І. Гуржій; Редкол. П.С. Сохань (відп. ред.) та ін. Київ, 1991. С. 58—117.
48. Чулков М.Д. Историческое описание Российской коммерции; при всех портах и границах от древних времен до ныне настоящего, и всех преимущественных узаконений по оной Государя Императора Петра Великого и ныне благополучно царствующие Государыни Императрицы Екатерины Великия, сочиненное Михаилом Чулковым. Т. 6. Кн. 4. Москва, 1786. 630 с.
49. Чулков М.Д. Словарь учрежденных в России ярмарок и торгов *Новый и полный географический словарь Российского государства, или Лексикон...* Москва, 1788. 226 с.
50. М.В. Белинської (жене). Харьков. 1846, июня 14. *Белинский В.Г. Полное собрание сочинений*. Том XII. Письма 1841—1848, Москва, 1956. URL: http://az.lib.ru/b/belinskij_w_g/text_3900.shtml. (дата звернення 16.01.2020).
51. Торг на торговлю крепкими напитками. *Южный Край*. Год 14. Четверг, 17 (29) ноября 1894 г. № 4764. С. 3.
52. Шевельов Ю. Перед судом сторіччя. *Наші дні*. 1943. 1 серпня. С. 4.
53. Скоряк А. Функціонально-художня специфіка українського ярмаркового фольклору. *Матеріали до української етнології*. 2012. Вип. 11. С. 37—42.
54. Кудінова А. Звичай «могоричу» в ярмарковій та повсякденній культурі українців (за матеріалами фонду О.Ф. Кістяківського). *Міждисциплінарні гуманітарні студії*. Сер.: *Історичні науки*. 2015. Вип. 2. С. 83—84.
55. Юрченко В.О. *Ярмарок в системі традиційної культури українців (друга половина XIX — початок XX ст.)*. Київ, 2014. 268 с.
56. Юрченко В. Традиції харчування на ярмарках України у другій половині XIX — на початку XX ст. *Українознавство*. 2009. № 1. С. 221—225.
57. Сумцов М. Сластены, маковники и другие простонародные «ласоши». *Культурные переживания*. Киев, 1890. С. 107—109.
58. Артюх Л.Ф. *Народне харчування українців та росіян північно-східних районів України*. Київ, 1982. 112 с.
59. Артюх Л. З історії народної кухні. Мандрили. Шулики. Сластьони. Пундики. *Неопалима купина*. 1993. № 2. С. 23—27.
60. Ятищук О. Українська народна кулінарія XVIII — початку XIX ст.: за матеріалами художніх творів Г.Ф. Квітки-Основ'яненка. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Сер. Історія. 2011. Вип. 2. С. 194—220.
61. *Словник української мови: в 11 томах*. Том 4. 1973. 840 с.
62. Іхненко В.М. Промисловість Слобожанщини в дорядянську добу. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*. Серія «Історія та географія». Харків, 2012. Вип. 45. С. 158—164.
63. Чичеров В.И. *Зимний период русского народного земледельческого календаря XVI—XIX веков (Очерки по истории народных верований)*. Москва, 1957. 263 с.
64. Кононенко О. *Українська міфологія. Фольклор, казки, звичаї, обряди*. Харків, 2017. 159 с.
65. *Юридические обычаи крестьян Печенежской волости Волчанского уезда Харьковской губернии*. Уклад. И.С. Шаровкин. Харьков, 1896. 38 с.

REFERENCES

- Osnoy'janenko, Gryc'ko. (1833). Saldac'kijpatret (A Soldier's Portrait). Small lie Morning Star. Collection of articles in verses and prose (Book 2, pp. 9—43). Kharkiv [in Russian].
- Osnoy'janenko, Gryc'ko. (1834). Saldac'kij patret (A Soldier's Portrait). Small lie. Malorossijskie novels. Narrated by Gritsky Osnoy'janenko. Prince first one. Moscow [in Russian].
- Osnoy'janenko, Gryc'ko. (1841). Saldac'kij patret Pobrehen'ka Malorossijskie novels. Narrated by Gritsky Osnoy'janenko (Book 2). Kharkiv [in Russian].
- Kvitka-Osnoy'janenko, G.F. (1969). Saldac'kij Patret. Small lie. Kvitka-Osnoy'janenko, G.F. *Collection of works in eight volumes* (Vol. 3). Prose works. Kyiv [in Ukrainian].

- Kvitka-Osnoy'yanenko, G.F. (1981). Saldac'kij patret. Lat-in prank, the new story is told Kvitka-Osnoy'yanenko G.F. *Collection of works: in seven volumes* (Vol. 3). Prose works. Kyiv [in Ukrainian].
- Vozniak, M. (1846). *Hryhorij Kvitka-Osnoy'yanenko. Life and creativity*. Kyiv [in Ukrainian].
- Verbyts'ka, Ye.H. (1857). *Hryhorij Fedorovykh Kvitka-Osnoy'yanenko. Essay on life and creativity*. Kharkiv [in Ukrainian].
- Zubkov, S. (1961). The founder of new Ukrainian prose. Kvitka-Osnoy'yanenko, G. Saldac'kij patret (A Soldier's Portrait). Kiev [in Ukrainian].
- Chalyj, D. (1962). *G.F. Kvitka-Osnoy'yanenko (Creativity)*. Kyiv [in Ukrainian].
- Honchar, O.I. (1964). *Hryhorij Kvitka-Osnoy'yanenko. Vignette*. Kyiv [in Ukrainian].
- Berbyts'ka, Ye.H. (1968) *H.F. Kvitka-Osnoy'yanenko (Life and creativity)*. Kharkiv [in Ukrainian].
- Pokhodzilo, M.U. (1968). *H.F. Kvitka-Osnoy'yanenko. Life and creativity: Posibnyk dlia vchyteliv*. Kyiv [in Ukrainian].
- Honchar, O.I. (1969). *Hryhorij Kvitka-Osnoy'yanenko. Life and creativity*. Kyiv [in Ukrainian].
- Sulyma-Blokhyn, O. (1969). *Kvitka and Kulish — the founders of the Ukrainian novels* [in Ukrainian].
- Zubkov, S.D. (1978). *Hryhorij Kvitka-Osnoy'yanenko: Life and creativity*. Kyiv [in Ukrainian].
- Dudka, O.O., & Potebna, O. (Ed.). (2000). Emphasis on feminine nouns in accentuated works by G.F. Kvitka-Osnoy'yanenko. *Bulletin of Kharkiv University. Series of Philology: Traditions of Kharkiv Philological School. To the 100th anniversary of the birth of M.F. Nakonechnoho*, 491, 117—123. Kharkiv [in Ukrainian].
- Sumtsov, N.F. (1893). Kvitka as an ethnographer. *Kyiv antiquity. Monthly historical journal*, 2, 190—214 [in Russian].
- Sumtsov, N.F. (1902, 2 (15) january). From ethnographic excursions. IX. *Lasochi Southfall*, 7245, 2 [in Russian].
- Sumtsov, N.F. (1884). Slobodsko-Ukrainian nobility in the works of G.F. Kvitki. *Kyiv antiquity. Monthly historical journal*, 6, 201—209 [in Russian].
- Yatyshchuk, O.V. (1999). G.F. Kvitka-Osnoy'yanenko as an ethnographer. *Ethnicity, Culture, Nation: Proceedings of the International Scientific Conference of the M. Rylsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnography of the NAS of Ukraine* (Pp. 57—62). Drohobych [in Ukrainian].
- Yatyshchuk, O.V. (2003). Grigory Kvitka-Osnoy'yanenko in the spiritual history of Ukraine Ternopil [in Ukrainian].
- Yatyshchuk, O.V. (2009). *Life and customs of the Ukrainian people in the works of G.F. Kvitka-Osnoy'yanenko*: author. diss. ... Cand. ist. of sciences. Specialty: 07.00.05. Ethnology. Lviv [in Ukrainian].
- Yatyshchuk, O. (2014). Artistic text as an ethnographic source *Scientific notes of the Ternopil National Pedagogical University named after Vladimir Hnatyuk. Series: History. Ternopil: V. Hnatyuk TNPU Publishing House* (Issue 1, part 1, pp. 209—214) [in Ukrainian].
- Bagaley, D.I. (1893). Historical novels and articles Kvitki. *Kyiv antiquity. Monthly historical journal*, 8, 215—244 [in Russian].
- Bagaley, D.I. (1893). Historical novels and articles by Gr. Fed. Kvitka (to the 50th anniversary of his death). In *Bagaley D.I. Notes and materials on the history of Sloboda Ukraine* (Pp. 46—56). Kharkov [in Russian].
- Bagaley, D.I. (1829). F. Kvitka-Osnoy'yanenko and His Day (Ukrainian Cultural History Page). In *Kvitka-Osnoy'yanenko. Collection for the 150th birthday. 1778—1928* (Pp. 147—173). Kharkiv: The Ukrainian Worker [in Ukrainian].
- Slyusarskiy, A.G. (1972.). Questions of the history of Ukraine in the works of G.F. Kvitka-Osnoy'yanenko. *Questions of the history of the peoples of the USSR* (Issue 14, pp. 140—146) [in Ukrainian].
- Yurchenko, V. (2008). Folk customs at the fairs of Ukraine in the second half of the nineteenth — early twentieth century. *Ethnic history of the peoples of Europe* (Issue 24, pp. 119—125) [in Ukrainian].
- Yurchenko, V.A. (2009). *Fair in the system of traditional culture of Ukrainians (second half of XIX — beginning of XX century)*: author. diss. ... Cand. ist. of sciences. Specialty: 07.00.05. Ethnology. Kyiv [in Ukrainian].
- Yurchenko, V. (2017). Folk customs at fairs of Slobidsky Ukraine. *Folk creativity and ethnology*, 5, 84—85 [in Ukrainian].
- Sheremetev, S.D. (1892). *Borisovka Russian Archive* (Book 3, issue 10, pp. 199—203) [in Russian].
- Shulik, V. (Ed.). (2019). *Ukrainian Icon: Sloboda Borysivka of the late XIX — early XX centuries: album*. Kyiv: Master of Books [in Ukrainian].
- Metka, L. (2010). Pottery of Slobidska Ukraine in the second half of the nineteenth and first half of the twentieth century: assortment and sale of products. *Ethnic history of the peoples of Europe* (Issue 33, pp. 27—32). Kyiv [in Ukrainian].
- Maslov, M.P. (2000). From the History of Folk Art Development in Slobozhanshchina. Pottery. *Muravsky Way'2000. Materials of folklore-ethnographic expedition* (Pp. 66—79). Kharkiv: Region-Inform [in Ukrainian].
- Zuev, V.F. (1787). *Travel notes of Vasily Zuev from St. Petersburg to Kherson in 1781 and 1782*. St. Petersburg: attached to the Imperial Academy. Sciences [in Russian].
- Sumarokov, P.I. (1803). *Leisure of the Crimean judge, or Second trip to Taurida* (Part 1). St. Petersburg [in Russian].
- Dolgorukov, I.M. (1870). *The tambourines are glorious beyond the mountains, or my journey somewhere in 1810*. Moscow [in Russian].
- Sipovsky, V. (1928). *Ukraine in Russian Writing* (Part 1) (1801—1850). Kyiv [in Ukrainian].
- Sichinsky, V. (1991). *Foreigners about Ukraine*. Lviv [in Ukrainian].
- Bagaliy, D.I. (1993). *History of Slobidska Ukraine*. Kharkiv [in Ukrainian].
- Slyusarsky, A.G. (1964). *Socio-economic development of the Slobozhanshchina of the XVII—XVIII centuries*. Kharkov [in Russian].

- Slyusarsky, A.G. (1954). *Slobidska Ukraine. Historical sketch. XVII—XVIII centuries*. Kharkiv [in Ukrainian].
- Tantsyura, V.I., & Peresada, O.O. (2016). *History of Slobidska Ukraine: a textbook*. Kharkiv [in Ukrainian].
- Chorniy, D.M. (2016). *History of Slobidska Ukraine: a textbook*. Kharkiv [in Ukrainian].
- Description of Sloboda-Ukrainian cities and towns delivered to the Catherine Commission to draft a new code of 1767. (1890). In *Bagaley D.I. Materials for the history of colonization and life of the Kharkov and partly Kursk and Voronezh lips*. Kharkov [in Russian].
- Description of cities and noble towns in the provinces of the Sloboda province in 1767—1773. (1890). In *Bagaley D.I. Materials for the history of colonization and life of Kharkov and partly Kursk and Voronezh lips*. Kharkov [in Russian].
- Pirko, V., Gurzhiy, O., & Sohan, P. (Ed.). Topographical description of Kharkiv governorate of 1785. (1991). *Descriptions of Kharkiv governorate of the late eighteenth century: Descriptive-statistical sources*. Academy of Sciences of the Ukrainian SSR; Archeogra. commission and others. Kyiv [in Ukrainian].
- Chulkov, M.D. (1786). Historical description of Russian commerce; at all ports and borders from ancient times to the present, and all the prevailing legalizations of the sovereign Emperor Peter the Great and the now reigningly reigning Sovereigns of Empress Catherine the Great, composed by Mikhail Chulkov (Vol. 6, book 4). Moscow [in Russian].
- Chulkov, M.D. (1788). Dictionary of fairs and tenders established in Russia. *New and complete geographic dictionary of the Russian state, or Lexicon*. Moscow [in Russian].
- Belinsky, M.V. (to his wife). Kharkiv, 1846, June 14. (1956). In *Belinsky V.G. Complete works* (Volume XII). Letters 1841—1848. Moscow. Retrieved from: http://az.lib.ru/b/belinskij_w_g/text_3900.shtml. (date of the beasting 1/16/2020) [in Russian].
- Bargaining for the sale of spirit. (1894, 17 (29) november). *South Land*, 4764 [in Russian].
- Shevelyov, Y. (1943, 1 august). Before the Court of the Century. *Our days* [in Ukrainian].
- Skoryak, A. (2012). Functional and artistic specificity of Ukrainian fair folklore. *Materials on Ukrainian Ethnology* (Issue 11, pp. 37—42) [in Ukrainian].
- Kudinova, A. (2015). The custom of «Mogorych» in the fair and everyday culture of Ukrainians (based on the materials of the AF Kistyakovsky Foundation). *Interdisciplinary Humanities Studies. Avg.: Historical sciences* (Issue 2, pp. 83—84) [in Ukrainian].
- Yurchenko, V.A. (2014). *Fair in the system of traditional culture of Ukrainians (second half of XIX — beginning of XX century)*. Kyiv [in Ukrainian].
- Yurchenko, V. (2009). Traditions of nutrition at the fairs of Ukraine in the second half of the nineteenth — early twentieth centuries. *Ukrainian Studies*, 1, 221—225 [in Ukrainian].
- Sumtsov, M. (1890). Slasteny, makovniki and other common «lasosshi». *Cultural experiences* (Рр. 107—109). Kyiv [in Russian].
- Artyukh, L. (1982). Folk feed of Ukrainians and Russians of north-eastern districts of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].
- Artyukh, L. (1993). From the history of national cuisine. Mandryly. Shulyky. Slast'ony. Pundyky. Burning blackberry. *Neopalyma kupyna*, 2, 23—27 [in Ukrainian].
- Yatyshchuk, O. (2011). Ukrainian folk cooking of the 18th — early 19th centuries: based on the works of art by G.F. Kvitka-Osnovyanenko. *Scientific notes of the Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk. Avg. History* (Issue 2, pp. 194—220) [in Ukrainian].
- Dictionary of the Ukrainian Language: in 11 volumes*. (1973). (Volume 4). Kyiv [in Ukrainian].
- Ihnenko, V.M. (2012). Slobozhanshchina industry in the pre-Soviet era. *Collection of scientific works of Kharkiv National Pedagogical University named after G.S. Skovoroda. History and Geography Series* (Issue 45, 158—164). Kharkiv [in Ukrainian].
- Chicherov, V.I. (1957). *The winter period of the Russian national agricultural calendar of the XVI—XIX centuries. (Essays on the history of popular beliefs)*. Moscow [in Russian].
- Kononenko, O. (2017). *Ukrainian mythology. Folklore, fairy tales, customs, rituals*. Kharkiv [in Ukrainian].
- Sharovkin, I. (Ed.). (1896). *Legal customs of peasants of the Pecheneg volost of the Volchansky district of the Kharkov province*. Kharkov [in Russian].